

Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake" 1968

<https://hdl.handle.net/1874/9583>

JAARBOEKJE
VAN HET
OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP
„NIFTARLAKE”
1968

GRAFISCH BEDRIJF SCHOTANUS & JENS UTRECHT N.V.
UTRECHT

Beschermheer:

Mr C. Th. E. Graaf van Lynden van Sandenburg, Cothen.

Bestuur:

Dagelijks Bestuur:

Mr Dr N. J. C. M. Kappeyne van de Coppello, Loenen aan de Vecht,
Voorzitter.

Jhr P. H. A. Martini Buys, Avenue Concordia 68, Rotterdam-16.,
Secretaris.

G. J. Weyland, Loenen aan de Vecht, Bibliothecaris en Penningmeester.

Leden:

J. Trouw, Abcoude.

F. D. Sprenger, Vreeland.

G. Adriaans, Amersfoort.

Dr D. P. Blok, Nederhorst den Berg.

Mr J. H. van den Hoek Ostende, Amsterdam.

Jhr Mr L. A. Quarles van Ufford, Breukelen.

Redactie Jaarboekje:

Mr Dr N. J. C. M. Kappeyne van de Coppello.

Jhr P. H. A. Martini Buys.

Mr J. H. van den Hoek Ostende.

LEDEN

Abcoude:

Bianchi, Mr R.
Boer, T. H. de
Bouman, J. H.
Breejen, A. den
Carmiggelt, Mej. J. W.
Graaf-Vossensteyn, Mevr.
W. D. de
Knoppers, Drs H. C.
Luca, W. F.
Schoenmaker, H.
Storm-van Gent ,Mevr. J. M.
Trouw, J.
Visser, Mr H.
Vis- Völker, Mevr. C. A. L. M.
Vries, B. H. de
de Vries, J.
Vries- Kok, Mevr. L. de
Wagenaar, Drs H.
Welsen, H. J. van
Wiersma, Dr C.
Wiersma-de Graaf, Mevr. W.
Wuisman, P. J. M.

Alkmaar:

Red. Cie. Alkmaars Jaarboekje
Belonje, Dr. J.

Amerongen:

Doude van Troostwijk, Ir H. J.

Amersfoort:

Adriaans, G.
„Fléhite” Oudh. Vereen.
Rijksdienst voor het Oudheid-
kundig Bodemonderzoek

Amstelveen:

Achterbergh, J. W. N. van

Amsterdam:

Beekman, J. S.
Bond „Heemschut”
Duyvensz, Fr.
Gemeentearchief
Ginkel-van Schallenberg
Mevr. A. H. L. van
Harder, K.
Heuven, H. van
Koninklijke Academie van
Wetenschappen
Koninklijk Oudheidkundig
Genootschap
Koster-Boester, Mevr. J. C. L. M.
Leuven, K. F. van
Niekerk, W.
Hoek Ostende, Mr J. H. van
den
Pannevis, Mr C.
Reesink, W. A. C.
Renes, H.
Universiteitsbibliotheek
van Amsterdam
Weede, Jhr S. G. van
Wijk, Mevr. A. C. van

Ankeveen:

Fennis, F.
Harinxma thoe Slooten, B. A.
Ph. Baron van

Baambrugge:

Grevenstuk, Prof. Dr A.
Lee, Mej. E. van der
Kalff, L. E. A.

VI

Vor der Hake, G.
Portengen- Hoefman, Mevr. E.
Walbeek, J. H. van

Baarn:

Dedel, Jhr Mr C.
Harten, H. A. A. van

Barendrecht:

Hofwegen, G. van

Barneveld:

Snijder, M.

Bennebroek:

Heer, G. M. de
Warnaars, H. B. E.

De Bilt:

Wit, H. C. de

Bilthoven:

Kingma, Ir. G.
Made, C. A. van der
Twiynstra, Ir U.

Blaricum:

Lindhout, H. J. van 't

Breukelen:

Akkerman, T. C.
Baas, J.
Backer- Loeb van Zuilenburg,
Mevr. E. Y. E. G.
Beek- Jansen, Mevr. Mr A. C.
ter
„Beth San”, Direktie Ver.
Bijleveld, Th. Th. M. H.
Cerfontein, A. C.
Colenbrander, H. Th.
Coppoolse, K.
Cozijnsen, C. H.

Fruithof, C. W.
Grift, A. van der
Haars, Mej. Mr E. A.
Kleef, G. C. van
Koopman, G.
Kroon, H.
Mertens, Ir H. F. b.i.
Molenkamp, J.
Nixon, St. John
Postma, Dr E. B. J.
Quarles van Ufford, Jhr
Mr L. A.
Remijnse, Prof. Dr J. G.
Smits, P. B. A.
Vulpen, W. van
Zweers, W.

Breukelerveen:

(post Tienhoven):
Graaf Wzn, E. de

Brussel:

Koomans, Mr W. C.

Bunnik:

Tholen- Schmidt, Mevr. A.

Bussum:

Ahrend- van Gemund,
Mevr. M. W.
Berg, H. van den
Klaveren, H. W. van
Nordemann, J. G.
Tekelenburg, G.

Cothen:

Lynden van Sandenburg, Mr
C. Th. E. graaf van

Doorn:

Stoop- Koekoek, Mevr. G.
van der

Driebergen:

Clifford Kock van Breugel,
Erven Jhr Mr Dr J. R.

Ede:

Jantzen, F. B. F. Gzn

Gorssel:

Schimmelpenninck, G. Graaf

Gouda:

Oudh. Kring „Die Goude”

's-Gravenhage:

Bak, J. P.
Fries, Mr F. H.
Hartog, L.
Hess, Jr P.
Koninklijke Bibliotheek
Middelberg, Mr G. A. A.
Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie
Sanders, P. F. X.
Sleesen, Ir J. van der
Velsen- Metzelaar, Mevr.
W. L. van
Woestenburg J. C.

Haarlem:

Wilde, J. de

Hilversum:

Huisken, C.
Notten, Mej. W. L. van
Ronde, J. de
Renou, F.
Scheltema, H. D.
Smorenburg, J. M.
Steyling, Dr W. J.

Hollandse Rading:

Kuhlwillm, H. J.

Huizen (N.-H.):

Ruiter, J. A.

Kockengen:

Gemeente Kockengen
Kerste, J.

Kortenhoef:

Voorn, K.

Laren (N.-H.):

Boetzelaer, R. W. G. Baron van
Leonhardt, G. J. G.

Leiden:

Antiquariaat en Boekhandel
Burgersdijk en Niermans
Mij. der Nederlandse Letterkunde

Leusden:

Beusekom-van Foreest,
Mevr. de Wed. Mr. F. C. van

De Lier:

Hofwegen, G. van

Loenen aan de Vecht:

Bastert, J. N.
Bloem- van der Heijden,
Mevr. M. C.
Blok, Jr J. W.
Enst, Prof. Dr. W. van
Dudok van Heel, J. F.
Holthoon-Fluit, Mevr. H. J. van
Huisinga, L. J.
Kampen, J. W. van
Kappeyne van de Coppello,
Mr Dr N. J. C. M.
Kappeyne van de Coppello-
van Panhuys, Mevr. Th. E.
C. M.

VIII

Kempen- van Setten, Mevr. M.
van
Klaassens, E. H.
Kralingen, B. van
Nie, C. W. van
Olf, C.
Schayk, W. A. van
Sondaar- Keyzer, Mevr. C. F.
Sondaar, L. H.
Stolp, Mej. A. G.
Wedden, H. J. M. van der
Weyland, G. J.
Wittert van Hoogland, Jhr
O. A. E. E. L.

Loenersloot:

Kalff Azn, G. A. A. A.
Nagell- Martini Buys, M. F. M.
Barones van
Schuilwerve, Mr. I. H.
Veenstra, Drs. J. H. B.
Verschoor, J.

Loosdrecht:

Aalberts, H.
Arends, H.
Boeschoten, J.
Daams, J.
Doude van Troostwijk, Mr
J. H. M. A.
Freese, J. P.
Haselen, Mej. E. van
Haselen, Mr. J. van
Simons, Mr C. H. F.

Maarsssen:

Agterberg, J.
Alleman, J. G.
Berg, B. O. van den
Besier- van Geelen, Mevr. C. J.
Bruza, Ir I. V.
Buist, A.
Cornelissen, Dr R. L.
Cosijn, Dr J.
Dekker, D.

Droogenbroek, H. J. van
Dijk, J.
Freytag, F. J. de
Gemeente Maarssen
Gieling, J.
Hinfelaar, L. C.
Hollander, Drs. A.
Huitzing, E. R.
Jansen, Mgr A. M.
Kerkvoort, P. van
Klap, C. P.
Komdeur, S.
Schuckink Kool, Mej. A. W
Kraayenhagen, J.
Kroon, G.
Mol, B. C. J. de
Plomp, R.
Pos, R.
Remijnse, M.
Rodriguez, M.
Rossum-Watermann, Mevr.
A. J. van
Royen, N. van
Rijsterborgh, C. J.
Schaik, Mr Dr Th. E. E. van
Schenk, Mr W. L.
Schipper, A. P.
Schokking- Kany, Mevr. R. J.
Servaas, J. N.
Seumeren, M. F. M. van
Vlugt, J. van der
Vos, D. de
Wal, D. van der
Westenburg- de Groot, Mevr. P.
Westermann, B. W.
Wolf, Ir L. C. M. de
Zuurdeeg, Ds. J.
Zwaardemaker, R. C.
Zwaardemaker- Job,
Mevr. G. A. I.
Zijlstra, S. H.

Maastricht:

Limburgs Geschied- en Oud-
heidkundig Genootschap

De Meern:

Bogaard, P. H.
Bruijn, Jac. de

Muiderberg:

Schellart, A. I. J. M.

Naarden:

Gortel, Dr J. H. van
Oudenniel, C. G. van
Poolman, H.

Nederhorst den Berg:

Blok, Dr D. P.
Brink, H. van den
Huisstede, C. van
Ver. voor Vreemdelingen-
verkeer

Nieuwersluis:

Doedens, J. B.
Luttge, Prof. J. M.
Doude van Troostwijk, D. W.
Doude van Troostwijk, L. W.
Schmal Jr, J. P.

Nigtevecht:

Amesz, P. J.
Hulsinga, D.
Wees, G. A. van

Oosterbeek:

Beusekom, Mr E. van

Overveen:

Vries- van der Lee, Mevr. A. de

Rilland-Bath:

Spaan, D. N.

Rotterdam:

Bibliotheek en Leeszalen der
Gem. Rotterdam
Vereniging Boerenwagenclub
Canter Cremers, Mr J. J.
Klausz-Martini Buys
Mevr. A. M.
Martini Buys, Jhr P. H. A.

Rozendaal (Gld.):

Nitschmann, E. A.

Rijnsaterswoude:

Breen, H. L.

Soest:

Bentinck, Mr S.P. Baron

Uithoorn:

Hulst, A. J. van

Utrecht:

Biegelaar Jr, J. B. P.
Buisman, P. W.
Burg. Plebaan, J. van der
Danklof, H. A.
Horst, A. van der
Koren, F. G.
Lip- Kibbeling, Mevr. W. A.
M. van der
Mezger, J.
„Oud-Utrecht”, Ver.
Plomp- Klijnsma, Mevr. W. A.
Provinciale Bibliotheek
Pruim, J. H.
Reisbureau „Ebato”
R.K. Openbare Leeszaal en
Bibliotheek
Rijksarchief in de Prov Utrecht
Soeten, H. J. de
Théonville, F. W. G.

Ven, Dr A. J. van de
Vor der Hake, J.

Veere:
Loeff, Ir J.

Venray:
Wijnen, Mej .B.

Vinkeveen:
Vries, J. de

Voorburg:
Rijksdienst voor de Monumen-
tenzorg

Vreeland:
Beelaerts van Blokland, Jhr
J. P.
Leeuwen Boomkamp, D. C.
van
Brandes, Ir M. C.
Doorne, Mr P. W. van
Erdmann-Kensen, Mevr. I.
Hartung, O. E. K.
Oosterbroek, B. H. A.
Sprenger, F. D.
Tas, Mr L. C. van der

Waardenburg:
Goelst Meyer, A. F. van

Wageningen:
Kniphorst's Boekhandel

Wassenaar:
Wieder Jr., F. C.

Weesp:
Brink, H. A. van den
Lindeboom, G.

Woerden:
Wesseling, G. J.

Wijk bij Duurstede:
Dijkman-Schoenmaker
Mevr. G. J. E.

IJsselstein:
Cool, A. G.

Zaandam:
Vis-Honig, Mevr. A. M. C.

Zaandijk:
Verkuil, M.

Zeist:
Adels-Vermeulen, Mevr. de
Wed. Dr M.
Holthe tot Echten
Jhr. Dr L. M. van

Jaarverslag 1967

Op zaterdag 27 mei 1967 had in hotel Vriens te Loenen aan de Vecht de jaarlijkse ledenvergadering plaats, die blijkens de presentielijst door 24 leden werd bezocht.

De vergadering werd door de voorzitter met een welkomstwoord geopend, waarna de overleden leden van het genootschap: Mevrouw C. E. B. Blijdenstein-Cruys, Mevr. A. G. Veltman-van Cruysen en de heren P. H. Pompe, J. W. W. A. G. van Sandick, J. Th. Vermeulen, J. P. van Voorst van Beest en Dr. W. Wiersma werden herdacht.

Mededeling werd gedaan van een ingekomen schrijven van Ir. J. Loeff, waarbij deze de wens te kennen gaf zich uit het bestuur te willen terugtrekken, omdat hij het plan heeft de Vechtstreek te gaan verlaten. De voorzitter gaf uiting aan onze dankbaarheid jegens de heer Loeff, voor alles wat hij in het belang van de Vechtstreek heeft gedaan.

Na voorlezing van de notulen van de vorige vergadering werden deze onveranderd goedgekeurd, terwijl ook het jaarverslag geen aanleiding tot het maken van opmerkingen gaf. Vervolgens verzocht de voorzitter de penningmeester zijn financieel verslag te willen uitbrengen. Het voordelig saldo bleek hierbij per 1 januari 1967 f 2946,70 te bedragen. Nadat gebleken was, dat de leden van de kascommissie de kas en de kasbescheiden hadden nagezien en in orde bevonden, werd de penningmeester onder dankzegging voor het door hem over 1966 gevoerde beheer gedechargeerd. In de kascommissie voor het jaar 1967 werden benoemd de heren Bastert en Van Wees met als plaatsvervangend lid de heer Van Leuven.

Het voorstel tot verhoging van de jaarlijkse bijdrage werd, gezien in het licht van de steeds toenemende inflatie, door de vergadering als een onvermijdelijkheid aanvaard. Een verhoging tot minimaal f 5,— met ingang van 1968 werd algemeen zeer redelijk geacht.

Overeenkomstig een door het bestuur genomen besluit werd voorgesteld de excursie in 1968 te doen plaats hebben naar het Zaangebied met De Zaanse Schans en de molens. Op aanraden van ons lid de heer Van Goelst Meyer werd besloten in 1968 een bezoek te brengen aan de Betuwe en/of de Bommelerwaard. Voor het Jaarboekje was wederom een verslag van de Commissie voor de Vecht beschikbaar. De bijdrage aan de Commissie voor de Vecht werd op de gebruikelijke *f* 100,— vastgesteld. Dit agendapunt en de rondvraag getuigen ieder jaar van de zorg, die er bij vele leden bestaat omtrent het behoud van het natuurschoon in de Vechtstreek. Een uitvoerige gedachte-wisseling ontstond over het plan voor het maken van een recreatie-centrum genaamd „Holland Promenade” tussen Muiderberg en het slot te Muiden. De vrees werd geuit, dat de rust in het landschap zou kunnen worden verstoord wanneer het bezoek niet in de goede banen zou worden geleid. Ook de wegplannen bij Gunterstein werden een dreigend gevaar voor de streek genoemd. De heer Westermann bepleitte een grotere belangstelling van de Vechtcommissie voor de gemeente Maarsse. Hij wees daarbij in het bijzonder op de koepel van Vechtoever, die in zeer slechte staat verkeert. Ook betreurde hij het verdwijnen van de namen van verschillende buitenplaatsen. Het bleek, dat ook het voortbestaan van de buitenplaats „Weeresteyn” heel twijfelachtig is geworden. Daarentegen kon de heer van Wees mededelen, dat in Nichtevecht weer een monumentale pomp zou worden opgericht, die niet heel oud maar wel mooi is.

De secretaris vroeg inlichtingen over het, voor de geschiedenis van de Vechtstreek belangrijke, proces over de heffing van het recht van de dertiende penning, waarop hem werd geantwoord, dat dit proces nog niet is geëindigd.

Niets meer aan de orde zijnde bedankte de voorzitter de aanwezigen voor hun komst en sloot de vergadering.

Tot zover het verkorte verslag van de jaarvergadering.

Op 25 februari 1967 heeft het genootschap zijn gelukwensen doen toekomen aan zijn bestuurslid Mr. J. H. van den Hoek Ostende ter gelegenheid van diens huwelijk.

Met het Historisch Genootschap te Utrecht werd het ruillidmaatschap beëindigd.

Zoals reeds boven vermeld meende Ir. J. Loeff wegens zijn vertrek naar Veere te moeten bedanken als lid van ons bestuur. Wij

blijven hem veel dank verschuldigd voor de uitgebreide werkzaamheden, die hij als bestuurslid van de Vechtcommissie en van ons genootschap in het belang van het behoud van het natuurschoon in de Vechtstreek heeft verricht.

Na afloop van de jaarlijkse algemene ledenvergadering werd een bezoek gebracht aan de Ned. Hervormde kerk, die na de brand door een grondig herstel in 1948/9 weer in oude luister werd hersteld. In de kerk werden wij ontvangen door de predikant Ds. van Putten, die ons na een voorafgaande inleiding de gelegenheid gaf het mooie interieur van zijn kerk te bezichtigen. Een verrassing daarbij was de bespeling van het fraaie barokorgel door de organist.

Op zaterdag 15 juli werd door 40 leden en belangstellenden deelgenomen aan de excursie naar de Zaanstreek. De Zaankanters, de heren Oosterbaan, Mars en Smit hebben daarbij veel tot het welslagen van de tocht bijgedragen.

Een ons gestelde vraag naar afbeeldingen van de steenplaats „T'Goed ten Bosch" te Maarsse en van het huis „Hooprust" te Loenen kon helaas niet bevredigend worden beantwoord.

Met de gebruikelijke opgave van het aantal leden willen wij dit verslag besluiten. Aan het einde van het jaar bedroeg dit 292.

MARTINI BUYS

Excursieverslag 1968

„Daar is een land van rijken gronde,
Elk zantje goud; zeer ongemeen,
Elk brokje, dat'er word gevonde,
Een Paarl of een eed'le Steen.
O (Zeid de lust tot zulke Schatten),
Indien ik in dat landschap was,
Hoe zoud ik grabb'len ende vatten,
En vullen een gewenste tas.”

Met deze dichtregelen begint Jan Luiken zijn overpeinzingen over „De Juweel koffer” in „Het Leerzaam Huisraad” (1711). Nu Niftarlake reeds verschillende malen het gebied tussen de grote rivieren, dat in de Karolingische tijd en nog lang daarna tot de gouw Teisterbant behoorde, heeft bezocht en dat nog wel zonder dat de bloeiende boomgaarden bij de keuze een rol hebben gespeeld, lijkt het ons juist op dit gebied de woorden van de begaafde dichter Jan Luiken te betrekken. Want zeker is wel, dat we daar telkens opnieuw een ruime keuze hebben van de objecten, die voor een excursie zijn te vatten en door de deelnemers naar waarde kunnen worden genoten (noot 1).

In deze verwachting trok op zaterdag 6 juli 1968 ons gezelschap vanaf Utrecht de Bommelerwaard in om als eerste doelpunt de ruïne van Nederhemert te gaan zien. Bij de speeltuin werd uitgestapt en onder leiding van de opzichter van Staatsbosbeheer, de heer Knoop, over de Kasteellaan naar de resten van het huis gewandeld.

In de oorlogswinter van 1944/45 werd het huis, met de vele zich daarin bevindende kunstschaten door brand verwoest, waarna het jarenlang als een zeldzaam romantische herinnering aan betere tijden

(Noot 1): In het maken van die keuze werden wij geholpen door ons medelid de heer Van Goelst Meyer, die ons ook overigens bij de organisatie zijn gewaardeerde medewerking heeft verleend, waarvoor wij hem zeer erkentelijk zijn.

in het fraaie bos bleef liggen. In 1958 verkocht Baron Van Wassenaer het gehele terrein als natuurbeschermingsobject aan het Rijk, waarbij min of meer toevallig ook de ruïne behoorde. Voor de overblijfselen hiervan toonde de Stichting Vrienden der Geldersche Kastelen een toenemende belangstelling. In 1962 verkreeg deze stichting de ruïne met de grond binnen de gracht in langdurige erfpacht van het Rijk.

Nu geeft een bewoond kasteel de geheimen van zijn bouwgeschiedenis niet gemakkelijk prijs, en dit geldt zeker voor Nederhemert, dat in de loop der eeuwen door vele uitbreidingen, veranderingen en vernieuwingen, tot zelfs in de negentiende eeuw, tot een wonderlijk en ondoorgrondelijk samenstel van gebouwen was geworden. Wat voor Vermeulen in 1933 nog vrijwel geheel een raadsel was, is door de na-oorlogse onderzoekingen van Dr. Renaud veel duidelijker geworden. Vandaar dat de stichting de hoop koestert eerlang tot een gedeeltelijk herstel van het kasteel te kunnen overgaan en daartoe de muren van een noodbedaking heeft laten voorzien om verder verval te voorkomen. Door deze noodmaatregel heeft de romantische sfeer in en om de ruïne wel geleden.

Inmiddels hadden wij de gelegenheid de ruïne, uitvoerig toegelicht door de heer Knoop, zowel van buiten als van binnen te bezichtigen. Vol trots toonde hij ons het zoogenaamde Boheemse gewelf — dat is een zelden voorkomend koepelgewelf op rechthoekige grondslag — dat zich in het oudste zuid-oostelijke bouwdeel van het slot bevindt. Dit bouwdeel was de oorspronkelijk alleenstaande zware woontoren, die uit omstreeks 1300 kan dagtekenen en had zijn ingang aan de huidige achterkant (oostzijde). Niet heel lang daarna werd de woontoren naar het noorden achtereenvolgens met twee bouwdelen uitgebreid. Vervolgens ging de uitbreiding naar het westen. In de zestiende eeuw had het kasteel zijn grootste omvang bereikt, waarbij de gebouwen rond een binnenplein waren gelegen. De ingang bevond zich toen aan de westzijde in een weergang, die door twee torens werd geflankeerd. Hiervan staat de noordwestelijke toren nog overeind.

Tot in de zestiende eeuw hebben leden van het geslacht Van Hemert op het huis gezeteld, waarna het in handen van verschillende andere families is gekomen. Omtrent de oudste geschiedenis van Nederhemert tast men nog vrijwel in het duister. Wel weten we dat Johan van Hemert in 1310 zijn burcht aan de graaf van Gelre opdroeg om het weer in leen terug te ontvangen. De hoge heerlijkheid, die steeds

met het bezit van de burcht in een hand is gebleven, was middels de heerlijkheid Altena leen van de grafelijkheid van Holland. De ligging in het grensgebied tussen Holland, Gelre en Brabant zal de bezitters ter meerdere onafhankelijkheid in den beginne niet onwelkom zijn geweest. Maar anderzijds werd met de uitbreiding van het landsheerlijk gezag de Bommelerwaard regelmatig een slagveld, waar Gelre en Brabant om de heerschappij streden. Ook in de tachtigjarige oorlog werd er veel gestreden tussen Spaanse en Staatse troepen.

Na de heer Knoop onze dank te hebben betuigd voor zijn geestdriftige en uitvoerige rondleiding, kwam — mede door het te late vertrek uit Utrecht — het bezoek aan het slot Well helaas in de verdrukking. Gelukkig stonden wij spoedig met de autobus op de Maasdijk tegenover het kasteel Well, dat ook wel Huis te Malsen wordt genoemd. Door de verhoging van de dijk is het in de loop der tijden onder aan de dijk komen te liggen.

Van omvang is Well altijd veel bescheidener geweest dan Nederhemert. In de 18e eeuw stond er alleen de nog bestaande rechthoekige woontoren met aan de linkerkant een kleine ingangsvleugel gedekt door een lessenaarsdak, terwijl de toegang tot het slotterrein werd gegeven door een heel eenvoudig poortgebouw. Omstreeks 1885 werd het in verval geraakte slot hersteld door L. J. D. baron van Slingeland, die het een jaar tevoren in de veiling had gekocht en daardoor werd het gelukkig behouden. Naar onze huidige opvattingen deed de nieuwe eigenaar veel te veel, want de grote zijvleugel met ronde hoektoren, die hij in een al te fantasierijke romantiserende stijl tot stand bracht, doet veel afbreuk aan het aanzien van de oude woontoren, die meer in het bijzonder de aandacht verdient.

De dikte van de muren van de woontoren (ca. 1 meter) maakt het waarschijnlijk, dat er een weergang met kantelen boven op deze muren is geweest, die vermoedelijk bij een herstelling van het schilddak in de 17e eeuw of reeds vroeger is vervangen door het statussymbool van de twee aardige hangtorentjes. Deze overwegingen maken het ons inziens mogelijk, dat het slot op zijn vroegst nog in de veertiende eeuw kan zijn gebouwd. Wanneer we lezen, dat in 1326 Claes van Malsen wordt beleend met „siin goet ter Welle to Zutphensen rechte”, moeten we zeker nog niet denken aan een weerbaar huis of kasteel. Wellicht zal de bouwgeschiedenis iets duidelijker zijn geworden door het onderzoek, dat, naar de eigenares Mevrouw E. J.

XVIII

Backer-Boland ons meedeelde, kort na onze excursie zou plaats hebben.

Over de fraaie oprijlaan komt men eerst aan de voorpoort, die in 1934 door de heer J. A. Boland werd gebouwd. Doorlopende bereiken wij het huis, waar mevrouw Backer-Boland ons opwachtte voor de rondleiding door het huis. In de hal leidt een trapje naar beneden, naar waar vroeger in de woontoren de overwelfde kelder was. Door het slopen van het gewelf heeft men in het verleden de ruimte vergroot om haar in twee vertrekken te kunnen onderverdelen. De grote raamopeningen van deze (kelder-)kamers hebben helaas het gesloten weerbare uiterlijk van de woontoren geheel verloren doen gaan. Boven deze vroegere kelder lag eertijds de grote „sael” (ca. 9 x 6 m), die ook al onderverdeeld werd en wel in drie kamers. Na deze ontleding van het oudste gedeelte van het slot, zullen wij van een verdere beschrijving afzien, al mag niet onvermeld blijven de fraaie inboedel, die door de eigenares en haar vader hier in de loop der jaren werd bijeengebracht en die wij door de tijdnood te vluchtig hebben moeten bekijken. De moeite, die zij zich hebben getroost om het slot te bewaren en te verbeteren, alsmede de welwillendheid om ons hiervan te laten genieten, mag dan ook onze bijzondere waardering en dank hebben.

Intussen begonnen de weersomstandigheden voor ons onaangenaam te worden. Bij aankomst in Ammerzoden vluchtten wij, zonder verder naar het dorp om te zien „De Roode Leeuw” in. De uitstekende voor ons gereedgemaakte koffietafel werd opgeluisterd met de spontane tafelrede van de heer Molenkamp, die hierin de genootschappelijke band tussen de Niftarlakers tot uitdrukking bracht. Na afloop werd onder een stromende regen met veel moeite de weg naar Buren gevonden.

In de Betuwe kwamen wij in, wat wel genoemd wordt „het landschap van de meanderende rivier” (de Linge); een landschap, dat tot in historische tijden door vele, aan grote veranderingen onderhevige, stroomgeulen werd doorsneden. De Linge was oudtijds een belangrijke rivier, die door de ontwikkeling van de Waal haar belang voor de scheepvaart grotendeels verloren zag gaan. Toch hebben de heren van Buren getracht onder bescherming van hun burcht van de in oorsprong Karolingische „villa Buria in pago Testrebenti” een stad te maken, door haar in 1395 poortrecht te geven. De gemelde water-

staatkundige en de nog te noemen politieke oorzaken hebben verhinderd dat het kasteelstadje vanaf zijn stichting tot de twintigste eeuw enige uitbreiding heeft ondergaan. Met moeite ontdekt men nog, dat het aan de rivier de Korne, een zijriviertje van de Linge, ligt.

Politiek gezien waren de heren van Buren door hun tanende macht niet in staat hun stadje groeimogelijkheden te geven. De van huis uit onafhankelijke vrije heren, Otto en Alard van Buren, waren gedwongen in 1298 te verklaren, dat „die borch tot Bueren leen en open huys is erflich te Ghelre”. Onrustige tijden braken daarna regelmatig voor stad en kasteel aan, en ten slotte verloor Willem van Buren in 1435 zijn gehele heerschappij aan de hertog van Gelre, waardoor de toestand er nog verwarder werd. In 1472 schonk de hertog Buren aan Frederik van Egmond, die de bijnaam „Schele Gijs” droeg. In het bezit van diens afstammelingen bleef Buren — in 1492 tot graafschap verheven —, tot het in 1558 door vererving kwam aan prins Philips Willem van Oranje-Nassau. Aan zijn geslacht heeft het graafschap zijn zelfstandigheid tot 1795 te danken gehad. Zelden heeft een stad zoveel belegeringen en vijandelijkheden ondergaan als Buren, dat dan ook, mede door haar afgezonderde ligging, meer dorp als stad is gebleven.

Bijzonder aardig is het kleine Marktpllein, waarop wij door de autobus werden afgezet. Het wordt beheerst door de toren van de 15e eeuwse kerk, die tot de Hervorming aan St. Lambertus was gewijd. Vlak voor de toren staat nog de oude stadspomp uit 1732, en tegen de kerk zien wij de waag; het is alles in de afmetingen van een miniatuurstadje. Tegenover de kerk bevindt zich het raadhuis; wij konden er ons van overtuigen, dat het door de restauratie in 1963, zowel van buiten als van binnen, een bijzonder verzorgde indruk maakt.

In het raadhuis is nog in opzet zijn afkomst van een 16e eeuws woonhuis herkenbaar. In 1554 kochten burgemeesteren van Buren een huis op de markt van Gryet Wijnen voor de somma van 525 Carolusgulden. In 1608 werd de slechte staat, waarin het zich toen bevond, aangegrepen om tot een ingrijpend herstel naar het ontwerp van Adriaan van Oudendijk over te gaan. Hij voorzag het gebouw tevens van het nog bestaande torentje; een attribuut, dat voor een raadhuis in die tijd nu eenmaal onmisbaar was. In 1739/40 werd het naar de toenmalige eisen en smaak gemoderniseerd, waardoor in het bijzonder

de gevels het 18e eeuwse karakter hebben gekregen, die ze nu nog hebben. Gezeten in de ruime bovenzaal werden wij door de burgemeester, de heer Van Sandick, gastvrij ontvangen en verwelkomd. Uit zijn inleiding hebben wij met genoegen begrepen, dat er in Buren na de oorlog veel tot stand is gebracht. Hierbij was de leidende gedachte het stadje leefbaar te houden en het zijn karakter en sfeer te doen behouden. Daarbij genoot en geniet het de bijzondere bescherming en medewerking van Rijksmonumentenzorg.

De bedoeling was geweest, dat na het verlaten van het raadhuis een rondwandeling zou worden gemaakt, maar de regen belette dit, zodat wij de wallen van Pasqualini (1543), de overblijfselen van het kasteel en het bekende weeshuis van Maria van Nassau (1612), niet hebben gezien. Dit gemis werd gelukkig vergoed door de plaatjes, die wij in het Nutsgebouw met behulp van een „toverlantaarn” op het scherm te zien kregen. Tevens werden wij daar door de voorzitter van de vereniging „De Boerenwagenclub”, de heer F. Wilkens, ingewijd in de geschiedenis van de boerenwagen en de wagenmakerij, waarvoor hem onze bijzondere dank toekwam.

Eeuwenlang is er in de techniek van de wagenmakerij en de vorm der boerenwagens weinig veranderd. De versiering echter ging, zij het met doorgaans aanzienlijke vertraging en versobering, mee met de invloeden van de stedelijke cultuur. Alleen in de sier van de wagens werden de naturalistische motieven van de verschillende stijlperiodes toegepast. Dit gold vooral voor het rivierengebied. In Twente en de Achterhoek daarentegen was de invloed van de inheemse volkskunst met haar oude tekens en zinnebeelden heel groot. De vervaardiging van door wagenmaker, schilder en smid verfraaide bedrijfswagens heeft heel lang stand gehouden in het rivierengebied; maar ook hier was zij door de mechanisatie van de landbouw ten dode opgeschreven. De voortbrengselen van het oude wagenmakersambacht werden na de eerste wereldoorlog een willige prooi voor de opkopers, die het platteland afzochten naar alles, wat van hun gading was. Zij sloopten de wagens om de fraaie onderdelen te verkopen. Toch bleven nog vele wagens lange tijd in een stil hoekje van de stal staan, totdat ook daar de houtworm en de molm hun slopend werk aan het stilstaand materiaal konden verrichten. Het is aan de speurzin van de leden van „De Boerenwagenclub” te danken, dat er van het weinige, dat is over-

gebleven, nog zoveel is gered geworden, dat een overzicht van de boerenbedrijfswagen kan worden gegeven.

Toen in 1965 het herstel van de enig overgebleven stadspoort van Buren — de Culemborgse of Huyspoort — gereed kwam, deed zich aan de B.W.C. de gelegenheid voor met de hulp van de overheid de bij uitstek geschikte ruimte van en naast die poort als museumruimte in gebruik te kunnen nemen. Met het doel de verzamelingen te beheren en het museum een duurzame grondslag te geven werd de „Stichting De Boerenwagen” opgericht. Aldus werd nog net bijtijds voorzien in het vastleggen van de geschiedenis van een onderdeel van het vervoerswezen. Dat daarbij ook de hand kon worden gelegd op de 150 jaar oude wagenmakerij van Verwey uit Buren, maakt het museum nog belangwekkender voor de bezoeker, aan wie nu ook de werkwijze van de wagenmaker kan worden getoond en begrijpelijk gemaakt.

Buren is door „De Boerenwagen” een bezienswaardigheid rijker geworden. Misschien mag het voor velen, gelijk het voor ons was, een aanleiding zijn om een tocht naar het te weinig bekende stadje te ondernemen. Laten we hopen, dat velen, bij het vertrek van het museum voor de terugtocht naar Utrecht, het gevoel hadden, dat „De Juweelkoffer” van Jan Luiken naar genoegen met paarden en eed'le stenen gevuld werd.

Martini Buys

De voormalige zeekeringen van 't Gooi

In het najaar van 1967, ranselde een zeer zware zuidwester storm het water uit de voormalige Gooische IJselmeerkust. Die dag vielen er grote stukken — soms wel meer dan 2 km — zee-inwaarts droog.

De pas aangelegde dijk van Zuid-Oost Flevoland kreeg het dermate zwaar te verduren, dat het onmogelijk bleek het laatste gat op de vastgestelde tijd te dichten. Het aan die kant hoog opstuwende woedende water slaagde er zelfs in, het gat in de zware dijk enige tientallen meters te verbreden.

Bij Oud-Naarden konden de waarnemingen van Lambert Rijckszn. Lustigh bevestigd worden. Deze Huizer schepen en in zekere zin historicus vermeldde ons twee en een halve eeuw geleden:

„Op Sondagh den 26 november 1719 toen was het den geheelen dagh met een sterck Suyt Westen Wint” en dan op het eind van zijn nogal breedvoerig verslag hierover komt het voor ons meest interessante gedeelte „Soo kan ick aan dese voorsegde drie persoonen niet meer doen als eenighe grooten steenen en neergeslagen boomen aan te weysen”. Deze grote stenen liggen er inderdaad nog, evenals enige zware boomstammen. Verder vond ik er enige bakstenen en wat lei. Desondanks is het nog zeer de vraag of op deze plaats Oud-Naarden wel lag. Lud. Smits vermeldt in zijn „Schatkamer der Nederlandsche Oudheden”, waarvan de derde druk werd uitgegeven in 1774, dat Urker vissers in de buurt van hun eiland ook dergelijke waarnemingen deden en deze in verband brachten met een verdwenen stad. Misschien zal een gedegen onderzoek de waarheid nog eens aan het licht brengen.

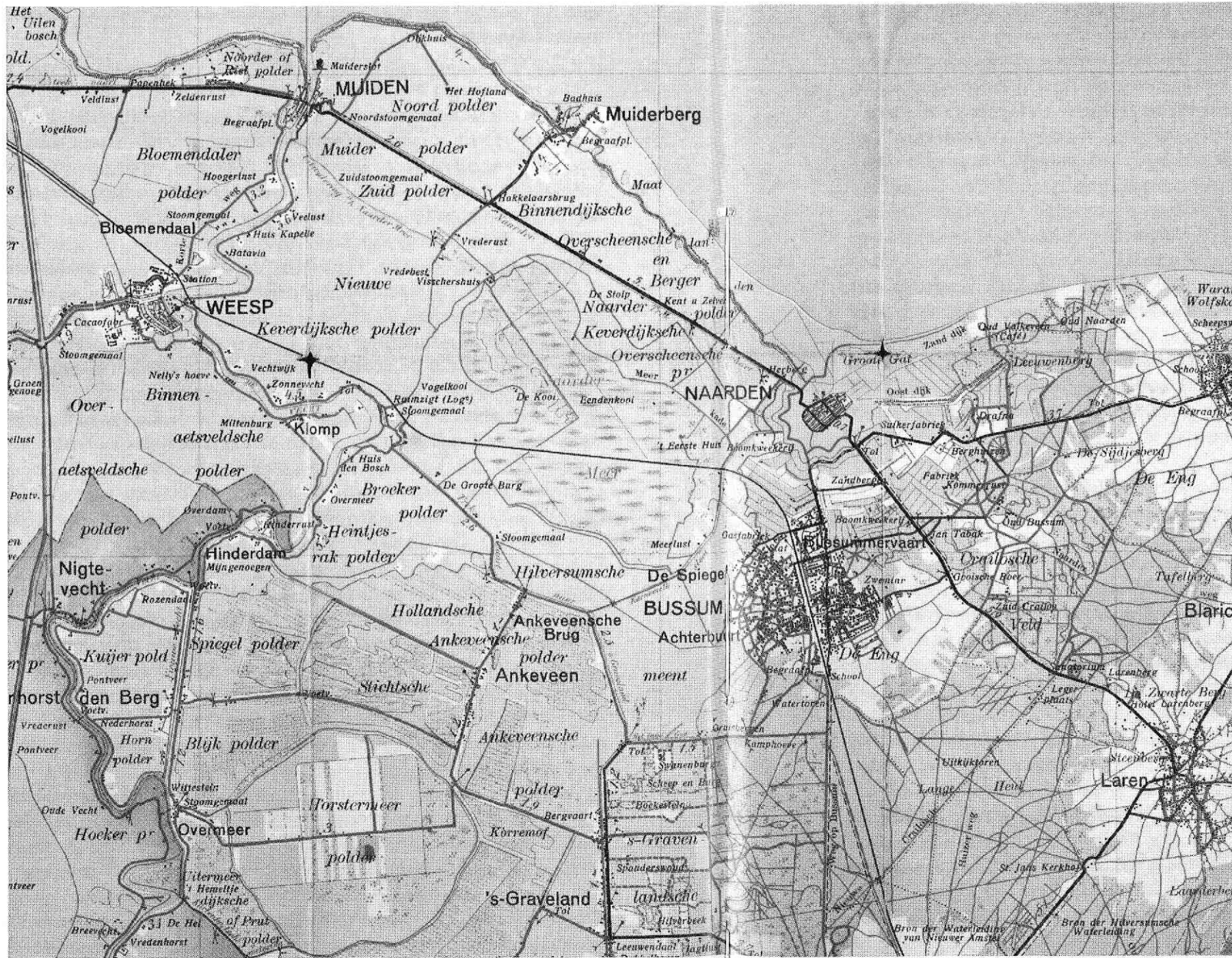
De barre weersomstandigheden stonden echter helaas niet toe, deze plaats fotografisch vast te leggen; de tragiek en het mysterie van het nog steeds 10 cm per eeuw wassende water, die nog steeds tot onze Gooise verbeelding spreekt, bleek ook nu onopgelost.

Terug naar het landgoed Oud-Naarden lopend zag ik links van mij de zware zeedijken voor en achter Naarden, de wachters van voor-

heen, die eertijds het woedende geweld van de voormalige Zuiderzee moesten keren.

Het bij het begin van onze jaartelling veel kleinere Flevomeer had zich reeds in de middeleeuwen uitgebreid tot de voormalige Zuiderzee, zoals de vele ouderen onder ons deze nog gekend moeten hebben. Deze omvang werd zo ongeveer 1300 al bereikt en nog steeds vrat het wassende water vooral bij zware noord-wester stormen het land aan. Het water bedreigde praktisch alle laag gelegen gebieden van Holland. Zo omstreeks het jaar 1000 begint dan de mens in deze contreien zijn strijd tegen het water, dat hem in zijn voortbestaan zowel letterlijk als figuurlijk bedreigde. Het zou een nimmer aflatend gevecht worden, dat heden ten dage nog onverminderd voortduurt. Eerst bouwde men op terpen, die naargelang het water steeg al hoger werden. In de noordelijke provincies treft men nog tal van voorbeelden aan van de dorpen op terpen gebouwd. Daarna waren het de kloosterlingen, die een begin maakten met het keren van het buitenwater door het aanleggen van dijken en dammen. Namen als Monnikendam e.a. zijn hiervan nog een blijvende herinnering. De eerste primitieve dijken — zo heeft men een vijf en dertigtal jaren geleden ontdekt — bestonden uit rijen paaltjes bekleed met zeewier (dit zeewier is zeer taai en vrij waterdicht) en hierover werd klei gestampt. Daarover kwamen dan waarschijnlijk graszoden. Deze eerste primitieve dijken kwamen in formaat overeen met de zomerkaden, in deze contreien te vergelijken met de Kever- en de Broekerdijk. Deze kaden werden dan tevens gebruikt als verkeersweg door het veelal onbegaanbare drassige land. Dit zelfde was het geval met de zeedijk beoosten Muiden, die loopt van Muiden via Muiderberg tot Naarden en vandaar tot aan de hoger gelegen gedeelten van Valkeveen. De taak van verkeersweg werd na 1641 overgenomen door de zandpaden langs de trekvaarten.

De zeedijk beoosten Muiden is een wat ingewikkelde materie. De juiste gang van zaken is als volgt: het Hoogheemraadschap van den zeedijk beoosten Muiden beheert en onderhoudt de zeedijk beoosten Muiden. Deze dijk loopt van Muiden tot aan de hoge gronden te Muiderberg. Van Muiderberg af tot Naarden krijgt men dan de Provinciale Zeedijk, ook wel kromme dijk genaamd, die van het Meenthek dan weer overgaat in de dijk op de Naardermeent of West-

Fragment van Sleswijk's kaart van het Gooi en Vechtstreek.

dijk tot aan de vesting. Van de vesting tot aan Valkeveen volgt dan weer de Zeedijk beoosten Naarden.

Een deel van de voormalige vestingwerken, t.w. de westelijke stenen beer in de buitenvesting, het gedeelte van de vestingwerken, lopende van de westelijke naar de oostelijke stenen beer, waarin de Zeebrug een overwelfde schotbalksluis is naar de noordelijke grachten en tenslotte de oostelijke stenen beer in de buitenvestinggracht, vormt eveneens een onderdeel van deze zeekering.

De gemiddelde hoogte van de waterkeringen van Muiderberg tot aan Valkeveen bedraagt \pm 3,75 meter boven A.P. De Zeebrug komt op de kruin zelfs 4,55 meter boven A.P.

De zomerkaden, de lage dijken langs het huidige Gooimeer, die men eveneens tot de waterkeringen behoort te rekenen, liggen \pm 1,50 meter boven A.P. Voor deze machtige werken tot stand kwamen had het water ook op de Gooise gronden vele malen zijn tol geëist. De laatste maal, dat het water dit gebied besprong, was in 1916 toen het hoog opgestuwde water zelfs het noordelijke gedeelte van de vesting blank wist te zetten.

„Sinds het begin van onze jaartelling is de provincie Noord-Holland ongeveer dertig maal door zware overstromingen geteisterd”, staat in het waterstaatkundig rapport over Noord-Holland, uitgegeven in 1950 door Rijkswaterstaat, te lezen.

Hevige stormen, gepaard gaande met zware of springvloeden deden het kokende water over de dijken slaan, die tegen dit almachtig geweld niet bestand waren en bezweken. Nog ligt de ramp in Zeeland van 1 februari 1953 de meesten onzer nog vers in het geheugen.

Voor het Gooi waren het vooral de zware noordwester stormen, die het water in de voormalige Zuiderzee voor deze kust hoog deden opzwepen. Ging dan zo'n storm met zware of springvloed gepaard, dan was ieder moment een dijkdoorbraak te duchten. Vooral in de tijden van vóór 1678, toen men na de watersnood van 4 november 1675 er toe overging de Zeedijk beoosten Muiden tot haar huidige proporties te verzwaren, was dit het geval. Toch zijn er na 1678 en zelfs tijdens de werkzaamheden nog dijkdoorbraken gekomen. Het water laat zich nu eenmaal niet zo gemakkelijk temmen.

Vanaf de Allerheiligenvloed op 1 november 1570 krijgen we de eerste betrouwbare gegevens omtrent gebeuren en schade. Tijdens deze laatstgenoemde ramp schijnt ook de Gooise waterkering op vele plaatsen doorbroken te zijn geweest.

Naar aanleiding van deze ramp werd in 1572 hoogst waarschijnlijk een houten sluis gelegd, die de oude en de nieuwe haven in tweeën verdeelde en tevens gelijktijdig deze benamingen deed ontstaan. Over het jaartal 1572 bestaat echter twijfel. In 1796 beklagt de secretaris Jacobus Thierens, de latere eerste schout van Bussum, zich er over, dat het schrift zo slecht leesbaar was, zodat men twijfelde tussen 1512 en 1572. Wel staat vast, dat de houten sluis in 1606 werd vervangen door een stenen, waarvan de eerste kosten f 6000,— bedroegen, waar waar later nog eens f 4000,— bijkwam. Deze sluis kwam gelukkig tijdig gereed om de overstroming op 8 maart 1625 te doen keren. Deze overstroming werd op haar beurt weer gevolgd door de St. Pietervloed van 1651 en die van 6 december 1665. Dan volgt de geweldige ramp op 4 november 1675.

„Zware stormen, machtige watervloeden sloegen in de Zeedijk beoosten Muiden elf zeer grote en diepe walen, behalve schelgaten en andere grote schade”, zo luidt het rapport van die dagen. En hier hebben we dus gelijk de verklaring voor de met rietomrande kommen, die men heden ten dage nog langs deze dijk vindt.

Toch werd deze dijkdoorbraak van zeer grote betekenis, want kort na de ramp namen de Staten van Holland en West-Vriesland het besluit, dat „De dijken zodanig verzwwaard zouden worden, dat een volgende doorbraak menselijkerwijs gesproken niet meer mogelijk zou zijn”. Voor de Zeedijk beoosten Muiden werd het volgende bepaald: (Om vergissingen en verwarring te voorkomen haal ik hierbij de letterlijke tekst aan, die als volgt luidt):

„Souden moeten gebracht worden tot een voet boven De bovenkant van De voorz. Decksteen, van De Sluys tot Muyden (d.w.z. de dijkkruin komt 1 voet = 29.3 cm boven de bovenste steenlaag van de sluis). De breedte als bewesten, namentlijk Den Aarden Dijk tot achttien voet op De Kruyn en den Palendyck tot vierentwintigh voeten, en nog ses niet daar en boven, zijn de te samen den Palendijk Dertigh voeten op De Kruyn. De buyten gloyingen en van den aerden Dyck van Drievoet, op Den voet, ende De binnengloyinge van Den Palendyck als aan De Westzijde, van Drie op den Voet, en

XXVIII

voorts meede aan De Westzijde, een barmte van 24 en twintigh voet, en Daar achter meede een sloot bequam om alle noodige Saecken, aan Den Dyck te komen brengen". En zo is het geschied: wie sloot, berm, dijk en walen eens wil zien, neemt de moeite om de zgn. strandweg naar Muiderberg te rijden. Even voorbij het industrieterrein aan de Amsterdamse straatweg begint deze al en na ongeveer 300 m kruist zij de dijk. Het resultaat van een op 17 juli 1676 nu vergeeld geschreven stuk papier ligt dan in al zijn ontzagwekkende grootheid voor U. Totale kosten van herstel en vernieuwing van de Zeedijk beoosten Muiden bedroegen *f* 228.296,11 (stuivers) 12 schellingen). Een enorm bedrag voor die dagen.

Enige jaren later werd bij octrooi der Staten van Holland en West-Vriesland van 7 mei 1678 het Hoogheemraadschap van de Zeedijk beoosten Muiden ingesteld. Dit College is heden ten dage nog in functie en heeft nog het toezicht over de gehele dijk. In onderhoud en beheer, vanaf Muiderberg tot Naarden gerekend het deel, de Krommedijk genaamd, met een lengte van 618 meter. Dan komt de provincie aan bod met 3.170 meter tot aan het Meenthek. De 617 meter dijk die dan volgt tot Naarden valt onder Stad en Lande van Gooiland. De onderhoudsplicht wordt echter door deze vereniging ontkend.

De Vestingwerken en de eerste 100 meter van de Oostdijk zijn voor rekening van het Ministerie van Oorlog, daarna is het gedeelte tot Valkeveen weer voor rekening van de provincie.

Zoals reeds vermeld maken de vestingwerken van de westelijke tot de oostelijke beer deel uit van de waterkering. In 1679 werd de voormalige zeehaven afgedamd, dit inverband met de vernieuwing van de vesting. Ondanks herhaalde verzoeken van Naarden werd deze zeehaven, die voordien talloze malen verzandde, nooit meer opengesteld. In het reeds eerder aangehaalde rapport van 1796 beklagt nota bene de regentzoon Jacobus Thierens zich over de onwaarachtigheid van degenen die het voor de „gelukkige omwenteling” voor het zeggen hadden. Het verweet zijn voorgangers, dat zij de mondelinge of schriftelijke afspraak, de haven weer open te stellen, nooit meer waren nagekomen. Ondanks dit patriotische betoog werd zelfs het verzoek om de Sluis grondig te repareren van de hand gewezen, wegens gebrek aan geld.

De luitenant-kolonel C. R. F. Krayenhoff, ingenieur en directeur

der Hollandse Fortificatiën, gaf toen order tot het leggen van een puntdam. Een gevaarlijke schakel bleef echter de open verbinding onder de zgn. Zeebrug. Vloed en zware noordwesterstorm konden in het gedeelte wat heden ten dage nog de Oude Haven wordt genoemd, het water zo hoog opstuwen, dat een gedeelte van de aanliggende straten blank kwam te staan. Om ook dit gevaar te kunnen keren werd volgens een daartoe ontworpen plan door de gepensioneerde kapitein der Genie A. Féval de Montigny in 1825 een dubbele rij schotbalken aangebracht. Deze werden in de zomer verwijderd en binnen handbereik opgestapeld, hetgeen heden ten dage nog het geval en voorschrift is. Want ondanks alle machtige werken blijft het water een vijand waarvoor men ten alle tijd op zijn hoede dient te zijn. Tijdens de stormvloed in de nacht van 13 op 14 januari 1916 waren deze schotbalken niet op hun plaats gesteld. Het gevolg van dit verzuim was dat Naarden na bijna een eeuw weer gedeeltelijk onder water kwam te staan. De waterstand was tijdens deze stormvloed zo hoog, dat het water zelfs over de Provinciale Zeedijk tussen Naarden en Muiderberg sloeg, waardoor de aangrenzende polders gedeeltelijk onderliepen.

Deze storm had naast alle wateroverlast, die zij veroorzaakte, toch in zoverre nut, dat men spoed maakte met de plannen tot het leggen van de afsluitdijk. De variant op een bekend spreekwoord „als het land verdronken is, versterkt men de dijk” is dan ook heel de historie door van toepassing gebleven.

Na de afdamming van de Zuiderzee is men de buitenwaterkeringen wat het Gooi betreft weer gaan verwaarlozen; met name valt dit te constateren — en wel heel duidelijk — bij de zomerkaden. Zonder echter de hechtheid der nieuwe waterkeringen en het technisch vernuft van onze tijd te onderkennen, rijst echter toch wel de vraag of dit wel helemaal verantwoord is. Wie geeft ons de garantie dat er niets meer kan gebeuren? Een paar voltreffers in oorlogstijd of een ander gebeuren en gelijk bij voorgaande rampen is geschied, zal de ene verwaarloosde dijk na de andere bezwijken.

Een wijs woord spraken de Staten van Holland en West-Vriesland in hun resolutie van 1678. Zij gebruikten niet het woord „onmogelijk”, maar „als menselijker wijze mogelijk”. Want zelfs na 1678 vermelden de resolutieboeken nog vele malen het gevaar van dijkdoorbraak of de doorbraak zelf.

Ter bescherming en onderhoud van de dijken kende men reeds van de aanvang af de onderhoudsplicht of de betaling daaraan. Aangezien dit bij de waterschappen onderling nogal verschilt is het onmogelijk dit in dit korte bestek te behandelen.

Wel is vermeldenswaard, dat de pachter van het wagenveer te Naarden dag en nacht paarden, wagens en mankracht beschikbaar moest houden voor werkzaamheden aan de dijken.

Het ligt voor de hand, dat de Gooise waterkeringen, evenals de meeste Zuiderzeewaterkeringen, uit het begin of het midden van de 12e eeuw stammen. Of deze allereerste waterkeringen, die in eerste instantie recht of lichtgebogen met de kust mee hebben gelopen, reeds bij de aanvang op dezelfde plaats lagen, is een tot op heden open vraag gebleven. Men kan geneigd zijn om de eerste verbinding met een flauwe bocht te trekken tussen de oostelijke punt van Muiderberg en Oud-Naarden. Toen daar de situatie niet meer houdbaar bleek heeft men de waterkering in rechte lijn enige kilometers westelijker gelegd. Een vaststaand bewijs daarvoor is nog niet geleverd. Er zijn echter allerlei factoren, die deze indruk bevestigen: bij laag water zijn diverse aanwijzingen van deze theorie waarneembaar. Ook bij Hortensius krijgt men, waar hij het heeft over de ligging van het nieuwe Naarden, een vaag vermoeden van een waterkering, die oostelijker moet hebben gelegen dan de huidige thans ligt. Te meer daar in een stuk van Berend van Dorenweerde, baljuw van Amstelland, over de jaren 1305—1307 al melding wordt gemaakt van de Zeeburg en de Diemerdijk, en het aldus voor de hand ligt, dat de doorgetrokken waterkering Muiden—Muiderberg—Oud-Naarden zal hebben gelopen. Deze waterkering bleek niet houdbaar en men verlegde de dijk in rechte lijn meer naar het westen: de huidige lijn Muiderberg—Naarden. De bochtigheid van deze dijk, die oorspronkelijk één rechte lijn vormde, nam na iedere nieuwe ramp toe. De door water geslagen diepe gaten liet men voor wat zij waren en de te herstellen dijk werd er met een bocht omheen gelegd. Heel duidelijk is dit te constateren aan de waayen of kommen, die praktisch — op een enkele uitzondering na — alle in een knik of bocht van de dijk liggen.

De dag is nu niet ver meer, dat de grote polder aan de overzijde droogvalt en de brug bij Muiderberg voor het verkeer wordt opengesteld. Met machtig materiaal en ontzagwekkend technisch vernuft kwam dit werk tot stand. Een groots werk. Maar wie dan terugblijkt

naar de oude zware massieve dijk daar op de achtergrond, doet goed te bedenken, dat de te verwerken grond schop voor schop in de primitieve kruiwagen moest worden gegooid, voordat deze naar boven kon worden gezeuld en dat iedere meter grond met de voet of het blok werd gestampt; dat iedere paal met mankracht geslagen is en iedere steen met de hand gelegd; dat de Staten en Holland en Westvriesland met nog maar net het verschrikkelijke rampjaar 1672 achter de rug, toen zelfs Naarden in Franse handen viel, het aandurfd en om een resolutie uit te vaardigen, die niet alleen veel geld kostte, maar ook een staaltje was van een zodanig 17e eeuw Hollands doorzettingsvermogen. Degene, die dit alles zo duidelijk voor ogen neemt, zal moeten erkennen dat ons voorgelacht ons hierin werkelijk is voorgegaan.

H. Poolman

Lijst van literatuur en geraadpleegde bronnen:

1. Rijkswaterstaat: Beschrijving van de Provincie Noordholland, uitg. 1950.
2. Mr. G. de Vries Azn.: De Zeeweringen en Waterschappen van Noord-Holland, uitg. 1894.
3. Dr. L. Jansen en Drs. S. C. van Diest: Beknopte geschiedenis van Muiden, uitg. 1955.
4. Dr. G. N. Honig: De vroege Middeleeuwen in Holland, uitg. 1942.
5. Dr. A. C. J. de Vrankrijker: Geschiedenis van Gooiland, deel II, uitg. 1940.
6. Prof. A. Peerlkamp vertaling: Opgang en ondergang van Naarden door Lambertus Hortensius, uitg. 1864.
7. Dr. A. C. J. de Vrankrijker: Geschiedenis van de vesting Naarden, uitg. 1950.
8. Gemeente-Archief Naarden: C III 4; C III 13; C III 14; C III 15; C IV 5; C IV 7.

Niet geregistreerd: Oud-archief Zeedijk beoosten Muiden, berustend in Gem. archief te Naarden.

De Keverdijk

Bij het horen van de naam „Keverdijk” zal de gemiddelde inwoner van Naarden terstond denken aan de nieuwe en nog steeds groeiende woonwijk Tuindorp Keverdijk, die bij de oude Naarders beter bekend staat als de „Schapenmeent”.

Slechts weinigen weten, dat hiermede bedoeld wordt de lange kade, die loopt vanaf de Vechtdijk nabij Uitermeer rond het noordelijk gedeelte van het Naardermeer om vervolgens midden door de Naarder Keverdijkse Polder te gaan. In het midden van deze polder buigt de Keverdijk dan af om met een hoek van 90 graden richting Gooimeer te gaan.

Ter hoogte van de in de laatste tijd nogal eens in het nieuws geweest zijnde Witte Toren maakt zij wederom eenzelfde hoek richting Naarden; daarna gedeeltelijk parallel lopend en opgaand in Rijksweg nr. 1. Hier is zij echter geheel verdwenen door de aanleg van deze weg. Alleen bij de splitsing even voor de bestrate Keverdijk vinden we haar nog in de oude gedaante terug in de vorm van het hobbelig stukje zandweg dat daar nog ligt.

Toch is de Keverdijk een van de oudste, zoal niet de oudste, waterkeringen, die men, zij het gedeeltelijk, op Naardens grondgebied vindt. Deze langgerekte dijk, die naast de functie van waterkering ook zeker die van landverkeersweg zal hebben gehad, dateert reeds uit de 13e eeuw en zal wel niet veel in ouderdom onderdoen voor de toenmalige waterkeringen langs de voormalige Zuiderzee, welke laatste in het midden van de 13e eeuw werden aangelegd om aan de steeds voortgaande landhonger van deze zee het hoofd te kunnen bieden. Door gebrek aan mankracht waren deze eerste primitieve waterkeringen te vergelijken met zomerkaden en hadden deze dan ook als zodanig dienst. Ook lag het peil van het toenmalige Flevo-meer toen ± 1 meter lager en bestreek dit water nog lang niet de oppervlakte zoals wij het nu kennen. Daardoor kwam pas later de noodzaak om deze eerste primitieve waterkeringen te doen verzwaren tot de huidige zware dijken, zoals wij die heden ten dage vinden be-

oosten en bewesten Naarden. Het nog bestaande nut is zo juist dezer dagen door de situatie in de ringdijk van zuidelijk Flevoland wel bewezen.

Het Naardermeer, dat tot rond 1375 nog in open verbinding stond met de Vecht, nabij Uitermeer, bedreigde bij hoge waterstanden, die op hun beurt weer veroorzaakt werden door de hoge stand van de toenmalige Zuiderzee, toen nog in vrije verbinding staande met de Vecht, de omliggende landen.

Om aan dat gevaar het hoofd te kunnen bieden werden aan weerszijden van het Naardermeer twee waterkeringen gelegd, de Broekerdijk en de Keverdijk, die beide aansluitend op de Vechtdijk liepen tot aan de hoge Gooise gronden. Na het leggen van de dam met sluizen tussen 1372 en 1388 bij Uitermeer was dit gevaar nog geenszins geweken. Toestromend water van het hoger gelegen Gooi en het latere gebruik van het meer als boezem voor de omliggende polders maakten het handhaven van deze waterkeringen noodzakelijk. Ook de primitieve afdamming met sluizen zal waarschijnlijk niet bepaald waterdicht zijn geweest.

Als landsverkeersweg, zoals het Naardermeer scheepvaartweg was, zal deze dijk evenals de weg langs de voet van de zeedijk een belangrijke positie hebben ingenomen. Dit duurde tot 1640 tot na het graven van de trekvaarten Naarden-Muiden-Amsterdam en de aanleg van de daarbij behorende zandpaden aan deze positie gelijktijdig een einde kwam; de Keverdijk werd toen landweg in de ware zin des woords.

Het eerste ons bekende historische gebeuren wat zich bij deze waterkering heeft afgespeeld, is de vermaard geworden moord op Graaf Floris V. Waarschijnlijk werden de Edelen op de vlucht van Muiden naar het stamslot van Gerard van Velzen, het huis Croonenburgh te Loenen, genoodzaakt om gebruik te maken van het noordelijk gedeelte van de Keverdijk (dit als nog enige vrije doorgangsweg; dat dachten zij althans) om zodoende de route te land langs of te water over de Vecht naar Loenen te kunnen nemen.

Even waarschijnlijk hadden „die van Naarden” zoiets verwacht en gingen in hinderlaag liggen, op het punt waar een brug lag en nog ligt over de nu nog aanwezige vaart, die daar de Googhweg kruist. Zodoende konden zij de vluchtelingen richting Vecht de pas afsnijden. De hele affaire eindigde met het bekende verhaal, dat zowel

Floris als later een aantal van zijn ontvoerders het leven er bij inschoten.

Verder komen we de naam Keverdijk nog enige malen tegen het einde van de Middeleeuwen tegen. Waarschijnlijk liep een gedeelte van de oude grens van Gooiland bij een gedeelte van deze kade. Deze noordelijke grens, waarvan men vroeger meende dat zij wat zuidelijker was gelegen, beschrijft Dr. de Vrankrijker in zijn „De Historie van de Vesting Naarden” als volgt: „De Grens van het toegevoegde gebied wordt nauwkeurig aangegeven, zij het dan niet overal voor ons geheel begrijpelijk, van de meer uit lange Hilyaerslaan (op de polderscheiding, de huidige noordgrens) naar de zee, zover als de harde zandbodem daar in loopt.”

Waar de grenzen als in een dergelijk gebied niet zo scherp afgebakend kunnen worden, ontstaan conflicten en die bleven ook niet uit. Het gevolg hiervan was een tweetal processen, die over deze geschillen handelden.

In 1470 trokken gewapende burgers van Naarden met klokslag en vliegend vaandel naar Hollands Ankeveen, namen daar paarden en wagens met turf in beslag, die door inwoners van Muiden en Hilversum daar gekocht waren. De aanwezige inwoners van deze plaatsen werden gevangen genomen. Voorts vergat men niet om zich enige paarden en koeien, die aan de Hilversummers toebehoorden, wederrechtelijk toe te eigenen. De zaak diende daarop voor het Hof van Holland tegen de Naarders, die vanwege het feit dat zij inbreuk hadden gedaan op de soevereine rechten van de landheer door uittrekken onder klokslag en met vliegend vaandel, zware straffen tegen zich zagen geëist. De Naarders gaven echter een andere lezing van het geval. Toen zij hoorden, dat de stadsbode, die met een man of zeven was uitgetrokken om de overtreders te bekeuren (zij beriepen zich hierbij op het verbod van uitvoer van turf) slaags geraakt was, was er een troep poorters uitgetrokken om hen te hulp te snellen. Ongelukkigerwijze sloeg de klok juist een slag. Het bleef echter niet bij dat ene ongelukkige toeval. Onderweg naar de plaats van het gebeuren kwam plotseling uit de venen een beschonken persoon, die zijn voorschoot aan een stok bond en zich geestdriftig bij de ongewapende burgers aansloot. Zoiets kon men iemand kwalijk aanrekenen, als zijnde inbreuk maken op de soevereine rechten van de

heer. Ofschoon dit verhaal heel aannemelijk klonk, deelde het Hof toch zware straffen uit, die de Grote Raad van Mechelen in hoger beroep in 1474 aanzienlijk verzachtte.

In 1541 kwam het wederom tot een nieuw proces, nu over de schouw van de Keverdijk, die aan Muiden behoorde. Aanleiding hier toe was het feit, dat de burgemeesteren van Naarden de Schout van Muiden gevangen lieten nemen, terwijl hij daar zijn wettige functie uitoefende, daar enige lieden uit Naarden, die daar land bezaten, onwillig waren om mede te werken aan het onderhoud van de Keverdijk. Dit, leidde tot een proces, waarin de betwiste Schouw na vonnis aan de stad Muiden bleef.

Om de concurrentie van de omliggende plaatsen te kunnen bestrijden (de 's-Gravelandse trekvaart kwam in 1638 ondanks alle tegenwerking van Naarden toch gereed), moest de stad met grote financiële offers de trekvaart Naarden-Muiden-Amsterdam laten graven.

Om dit te kunnen financieren moest men eerst 80.000 gulden van het Burgerweeshuis lenen. Na voltooiing van dit project had het verkeer zowel te land als te water een veel efficiëntere verbinding gekregen met de hoofdstad, waarmede de Naardense economie ten nauwste was verbonden.

Bij de pogingen tot droogmaking van het Naardermeer in 1623 en 1883 heeft de Keverdijk slechts een ondergeschikte rol toebedeeld gekregen als aanvoersweg.

Ook als invalsweg voor aanvallers, zoals de Spanjaarden in 1629 onder Montecuculli, die trachtten langs Naarden op te trekken om zodoende Amsterdam te kunnen bereiken, had zij weinig waarde, daar de landerijen aan weerszijden werden geïnundeerd. Hierbij liep het zojuist voor de eerste maal drooggemalen Naardermeer weer vol. Met betrekkelijk weinig manschappen kon men hier de vijand tegenhouden.

Ditzelfde gold later ook voor de Fransen in 1672; ofschoon er in het gebied rond het Naardermeer verschillende krijgsverrichtingen plaatsvonden, wordt hier over de Keverdijk niet met name gerept. Ook de Pruisen hadden in 1787 nogal met moeilijkheden te kampen in dit waterrijke gebied. Waarschijnlijk kwamen er van hen meer door verdrinking om het leven, dan door de eigenlijke gevechtshandelingen.

Daarna vernemen wij niet veel meer van de Keverdijk, dan wat

uit de oude archiefstukken blijkt, n.l. dat men de kaden en dijken in dit gebied grondig liet verwaarlozen.

In de dertiger jaren werd de Keverdijk op twee plaatsen opgenomen in de Rijksweg nr. 1. Aan het einde, bij Naarden, verrees het naar haar genoemde Tuindorp Keverdijk, zodat deze oudste waterkering wederom een nieuwe belangrijke functie kreeg toebedeeld en haar naam voorgoed werd verankerd.

H. Poolman

Geraadpleegde bronnen:

Dr. D. Th. Enklaar en Dr. A. C. J. de Vrankrijker: *Geschiedenis van Gooiland*, deel I, II, uitg. 1940.

Dr. A. C. J. de Vrankrijker „*De Historie van de Vesting Naarden*”, uitg. 1965:

Dr. E. M. van Zinderen Bakker „*Het Naardermeer*”, uitg. 1942.

Oud Vaderlandsche Rechtsbronnen, 3e reeks III.

Dr. D. Th. Enklaar, *Middeleeuwse Rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland*, uitg. 1932.

Mr. G. de Vries Az.: *De zeekeringen en waterschappen van Noord-Holland*, 2e uitgave 1894.

J. Heydanus, „*Bijdrage en Mededelingen v. d. Hist. Gen.*”, gev. te Utrecht, deel 1, blz. 303-309, uitg. 1877.

Gemeente-Archief Naarden C IV 4, C IV 5, C IV. 7.

Ouderhoek bij Fort Nieuwersluis

*„Het lof van O u d e r H o e k is meer als eens gehoord.
„En meer als eens heb ik dat heerlijk buiten leven
„Te Loenen aan de Vecht, ten hemel opgeheven.
„Als ik Heer Christiaan en Heer Antoni vond
„Mij tegenkoomende, in een lieven avondstond,
„Ontrent de Waterkom, en bij de spartelwissen;
„Bij wien ik Amsteldam kan sonder hertseer missen.
„Ja, meer als eens deede ik u, door de Lindelaan,
„Met uw Brood-draager, naar den graagen Kerper gaen.”*

Aldus, volgens de smaak van de tijd, geheel in de trant van de befaamde latijnse dichter Q. Horatius Flaccus het leven op het land aanprijzende boven dat in de wereldstad, richtte Dr. Ludolf Smits ¹⁾ zich in de opdracht van zijn anno 1711, op 13 juni, juist op diens verjaardag verschenen „Schatkamer der Nederlandse Oudheden” tot zijn maecenas Christiaan van Hoek.

Inderdaad — „Het lof van Ouder Hoek is meer als eens gehoord”. Want behalve dat er in het Jaarverslag van 1917 van het Oudheidkundig Genootschap Niftarlake (blz. 38 e.v.) reeds een artikeltje aan zijn geschiedenis gewijd is, treft men allerlei bijzonderheden over dit beroemde buitenverblijf van weleer aan in het werk van Dr. R. van Luttervelt „De Buitenplaatsen aan de Vecht” ²⁾. Daarin komen de verhalen voor betreffende Czaar Peter van Rusland, die er gast geweest is, over de roemruchte ananas-kwekerij en over veel meer. Ook wordt in dit laatste werk, klaarblijkelijk in navolging van het „Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden door A. J. van der Aa ³⁾ de sloping van het eerste Ouderhoek aangekondigd, die nog in de XVIIIe eeuw plaats gehad zou hebben, waarna op hetzelfde terrein later een nieuw en vrij eenvoudig huis zou zijn verrezen, hetwelk in 1839 alweer werd afgebroken.

De stichting nu van het in 1839 gesloopte perceel valt door toevallige omstandigheden nog wat nader te preciseren evenals dat het geval is

t.a.v. de lotgevallen van „Ouderhoek” uit enkele jaren nà de afbraak.

Bij raadpleging van de militaire kaarten, van de zogenaamde „Stafkaart”, zowel als van de „Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden”⁴⁾ vindt men even ten noorden van het thans finaal vergraven één derde gedeelte van het uit drie stukken bestaan hebbende Fort Nieuwersluis en aan de zuidkant van het landgoed „Vredenhof” op de linker- of westoever der Vecht onder Loenen, het thans tot boerderij geworden Ouderhoek. De kaart vermeldt ten onrechte hier de benaming „Oudenhoek”.

Nu grenzen de terreinen van het vroegere „Ouderhoek” dadelijk aan singel of glacis van de vesting en uit een militair oogpunt bezien, was zulks allerminst een gewenste toestand. De dienst der Genie — en er zullen zeker meer en andere landmachtautoriteiten geweest zijn, die zo oordeelden — heeft niet opgehouden zich over deze situatie te beklagen. En zo verklaarde bijvoorbeeld in een betrekkelijke memorie de toenmalige luitenant-kolonel der Genie J. C. van de Polder als waarnemend-Directeur van dat Wapen te Utrecht dd. 20 juli 1840 over Fort Nieuwersluis⁵⁾: „Eene groote Zwarigheid in de verdediging van dit gewichtig punt zal bestaan in de zoo kostbare buitenplaatsen en bosschen in den kring van dit fort”.

Evenwel — afbraak van wat er rond om het fort overeind stond kon ingevolge de Wet niet anders dan door aankoop of onteigening bereikt worden en daartegen verzette zich onze bekende zuinigheid. Maar wèl kon er zelfs met grote gestrengheid worden opgetreden tegen alle plannen en pogingen om nieuwe gebouwen in de directe omgeving van het verdedigingswerk te doen verrijzen. De voorschriften van die strekking bestonden reeds ten tijde van de inlijving bij Frankrijk en een Nederlandse wet van 16 november 1814, St.bl. no. 55, heeft deze grotendeels gehandhaafd. Naderhand hebben deze bepalingen tal van verfijningen ondergaan, die neergelegd zijn in onze zgn. „Kringenwet”, welke sedert enkele jaren tot het verleden behoort.

Uit het feit, dat in Napoleon's tijd op militaire gronden zeker niet zou zijn toegelaten, om een nieuw „Ouderhoek” te stichten, valt bij gevolg op te maken dat het tweede buitenhuis alleen maar van voor die tijd dateren kan. Hoe de ontwikkeling hier geweest is, valt althans voor een deel op te maken uit de diverse plattegronden, die van het Fort Nieuwersluis bewaard zijn, te beginnen met een plan van

1673 met een ontwerp van verbetering van 1734. Men vindt deze op het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, in het archief van Oorlog (Genie), onder de signatuur letter H no's. 721 t/m 733a. Een van de meest sprekende plans vond ik echter in het archief van de Franse Genie. Dat voerde de titel „Plan du Fort Nieuwersluis levé le 20 Brumaire An 6” en in de bovenrand daarvan aanschouwen wij nog juist de lanen en de gebouwen voor een deel van Ouderhoek!

Ook van een latere episode uit de historie van het Fort Nieuwersluis, die iets over „Ouderhoek” onthult, valt nog melding te maken. Het buitengoed heeft namelijk eens de aanleiding gevormd tot de uitlokking van een Koninklijk Besluit. De plaats was in de eerste maanden van 1840 grotendeels gesloopt, maar de *oranjerie*, een stenen gebouw, door pannen gedekt, was gehandhaafd. De beide eigenaars van de toenmalige bezitting, de gebroeders J. Vernooy te Utrecht en J. Vernooy te Loenen, verzochten nu vergunning om tegen deze oranjerie een paar kamers aan te mogen bouwen ter hoogte van één verdieping en met slechts eensteens-muren. De bedoeling was om de aanbouw eveneens met pannen te dekken, zó dan, dat het nieuwe bouwwerk met dat van de oranjerie onder een gezamenlijk dak zou komen. Voorts wenste men nog een houten schuur op stenen voet bij te bouwen, die eveneens van een pannendak zou worden voorzien. Eindelijk omvatte het plan nog langs het jaagpad aan de Vechtzijde 200 knotwilgen met daaronder esenhout (hakhout) en 40 vruchtbomen te poten. De Koning verleende bij Besluit te 's-Gravenhage gegeven op 18 maart 1840 (no. 123) machtiging aan zijn Directeur-Generaal van Oorlog om het verlangde toe te staan onder de door laatstgenoemde nader te stellen conditiën. Aanbouw, zowel als beplanting mocht voortgang hebben, zo luidde het laatste woord, maar . . . „op den afstand van 340 à 350 ellen van den buitengrachtsboord der enveloppe aan de Oost- of achterzijde van het Fort Nieuwersluis en op den linker Vechtoever” moest een houten schutting worden geplaatst, lang 120 ellen. Daarbij werd gevorderd, dat de belanghebbende eigenaars vooraf bij een openbare (lees „notariële”) acte zich verbinden zouden om de aanbouw zowel als de beplanting op eerste aanzegging door of vanwege het departement van Oorlog te doen op hun kosten af te breken, te rooien en weg te ruimen, zonder enige schadeloosstelling te kunnen vorderen . . . Aan de Generaal-majoor, chef der algemene directie der Genie werd door

laatstgenoemde autoriteit de nadere afwikkeling van deze lang niet eenvoudig geworden zaak overgelaten bij brief, reeds op 28 maart gedagtekend.

De oranjerie, de bomen, zelfs de schuttingen en de fruit-aanplantingen zijn volledig verdwenen. Maar ook de Kringwet is ingetrokken èn: het aangrenzende noordelijke gedeelte van het Fort Nieuwsluis is bovendien trouwens al eerder geslecht. Zodat ter plaatse alleen nog maar uit de aanwezigheid van enige vervallen houten, met een grappig metalen kapje overdekte, limietpalen⁶⁾ en van een paar dito van steen de historische begrenzing op te maken valt tussen het voormalige *buitengrachtsboord der enveloppe* van het Fort enerzijds en *Ouderhoek* anderzijds.

Alkmaar, februari 1969

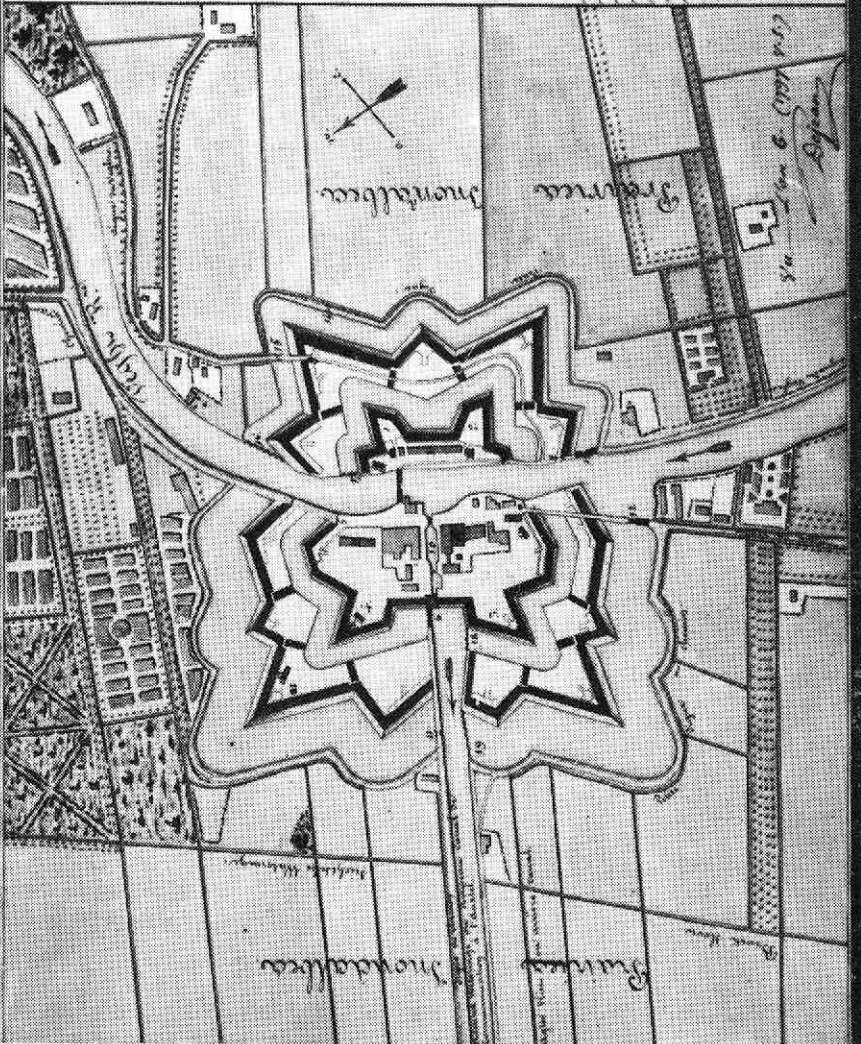
Dr. J. Belonje

- 1) Zie zijn biografie in de „Groningsche Volksalmanak”, III, 1892, blz. 74—88. Het bovenstaande is een citaat uit genoemde „Schatkamer”, die te Amsterdam verschenen is (van blz. 5/6).
2. Lochem, 1948, blz. 18, 21, 49, 90, 93, 124, 136, 159, 163, 166, 192, 195, 200/1, 222, 240, 242.
3. VIII, Gorinchem 1846, blz. 676.
4. Zie respectievelijk het blad „Utrecht”, no. 31, schaal 1 : 50.000 en het blad „Vinkeveen”, no. 405, schaal 1 : 25.000.
5. Archief van Oorlog (Genie) Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage H.no. 163.
6. Deze limietpalen zijn doorgaans op het bovenvlak en op een naar de vesting toegewend zijvlak geteekend met de letter O (van „Oorlog”) en een (opvolgend) nummer, dat naar de hoekpunten van het terrein verwijst.

n°. 47.

PLAN DE FORT DE NIEUWERSLUIS Sévé le 20 Brumaire An 6. Légende.

- 1. Le Fort, en son état.
- 2. Le Fort, en son état.
- 3. Le Fort, en son état.
- 4. Le Fort, en son état.
- 5. Le Fort, en son état.
- 6. Le Fort, en son état.
- 7. Le Fort, en son état.
- 8. Le Fort, en son état.
- 9. Le Fort, en son état.
- 10. Le Fort, en son état.
- 11. Le Fort, en son état.
- 12. Le Fort, en son état.
- 13. Le Fort, en son état.
- 14. Le Fort, en son état.
- 15. Le Fort, en son état.
- 16. Le Fort, en son état.
- 17. Le Fort, en son état.
- 18. Le Fort, en son état.
- 19. Le Fort, en son état.
- 20. Le Fort, en son état.
- 21. Le Fort, en son état.
- 22. Le Fort, en son état.
- 23. Le Fort, en son état.
- 24. Le Fort, en son état.
- 25. Le Fort, en son état.
- 26. Le Fort, en son état.
- 27. Le Fort, en son état.
- 28. Le Fort, en son état.
- 29. Le Fort, en son état.
- 30. Le Fort, en son état.
- 31. Le Fort, en son état.
- 32. Le Fort, en son état.
- 33. Le Fort, en son état.
- 34. Le Fort, en son état.
- 35. Le Fort, en son état.
- 36. Le Fort, en son état.
- 37. Le Fort, en son état.
- 38. Le Fort, en son état.
- 39. Le Fort, en son état.
- 40. Le Fort, en son état.
- 41. Le Fort, en son état.
- 42. Le Fort, en son état.
- 43. Le Fort, en son état.
- 44. Le Fort, en son état.
- 45. Le Fort, en son état.
- 46. Le Fort, en son état.
- 47. Le Fort, en son état.
- 48. Le Fort, en son état.
- 49. Le Fort, en son état.
- 50. Le Fort, en son état.
- 51. Le Fort, en son état.
- 52. Le Fort, en son état.
- 53. Le Fort, en son état.
- 54. Le Fort, en son état.
- 55. Le Fort, en son état.
- 56. Le Fort, en son état.
- 57. Le Fort, en son état.
- 58. Le Fort, en son état.
- 59. Le Fort, en son état.
- 60. Le Fort, en son état.
- 61. Le Fort, en son état.
- 62. Le Fort, en son état.
- 63. Le Fort, en son état.
- 64. Le Fort, en son état.
- 65. Le Fort, en son état.
- 66. Le Fort, en son état.
- 67. Le Fort, en son état.
- 68. Le Fort, en son état.
- 69. Le Fort, en son état.
- 70. Le Fort, en son état.
- 71. Le Fort, en son état.
- 72. Le Fort, en son état.
- 73. Le Fort, en son état.
- 74. Le Fort, en son état.
- 75. Le Fort, en son état.
- 76. Le Fort, en son état.
- 77. Le Fort, en son état.
- 78. Le Fort, en son état.
- 79. Le Fort, en son état.
- 80. Le Fort, en son état.
- 81. Le Fort, en son état.
- 82. Le Fort, en son état.
- 83. Le Fort, en son état.
- 84. Le Fort, en son état.
- 85. Le Fort, en son état.
- 86. Le Fort, en son état.
- 87. Le Fort, en son état.
- 88. Le Fort, en son état.
- 89. Le Fort, en son état.
- 90. Le Fort, en son état.
- 91. Le Fort, en son état.
- 92. Le Fort, en son état.
- 93. Le Fort, en son état.
- 94. Le Fort, en son état.
- 95. Le Fort, en son état.
- 96. Le Fort, en son état.
- 97. Le Fort, en son état.
- 98. Le Fort, en son état.
- 99. Le Fort, en son état.
- 100. Le Fort, en son état.

Een door de Fransche Genie in 1797 gemaakt plan met (bovenaan) gedeelten van „Onderboek”.

INHOUD

1. <i>Bestuur van het genootschap</i>	III
2. <i>Ledenlijst</i>	V
3. <i>Jaarverslag</i>	XI
4. <i>Excursieverslag 1968</i>	XV
I. <i>De voormalige zeeweringen van 't Gooi</i> <i>door H. Poolman</i>	XXII
II. <i>De Keverdijk</i> <i>door H. Poolman</i>	XXXII
III. <i>Ouderhoek bij Fort Nieuwersluis</i> <i>door Dr. J. Belonje</i>	XXXVII